

Received:
15 May 2023
Revised:
30 May 2023
Accepted:
07 April 2023
Published:
29 April 2023
P.P: 117-147

ISSN: 2008-3564
E-ISSN: 2645-5285

The function of the Mosque in Reducing the Crisis Caused by Marginalization (a Case Study of Shahrari)

Seyyed Mohamad Saleh Beheshti Nejad ¹ | Hossin Heydari ²

Abstract

Marginalization is a consequence of the industrial revolution and the result of accelerated industrialization and regional inequalities, and it is one of the obvious manifestations of urban poverty that appears in an unplanned way, inside or around cities. Currently, the phenomenon of marginalization in cities has become an acute social problem. The purpose of this research is to investigate marginalization as a crisis and to reduce the consequences of marginalization with the help of the mosque and of course on a case-by-case basis in the city of Ray, and the question that the researcher is trying to answer is: What are the appropriate solutions? with the existing capacities in the mosque to reduce the crisis caused by marginalization. This article collected information through interview method and analyzed the obtained information with the help of content analysis method. The results obtained from the research show that the mosque can play an important role in reducing marginalization, so that these roles can be placed in two external and internal areas, and the following functions can be performed in order to reduce marginalization by The mosque was named: Attracting young people to the mosque, forming cultural stands, creating mosque loans for people, using the expertise and skills of young people, social skills training, dispute councils in mosques, creating counseling centers in mosques for couples, etc.

Keywords: Marginalization¹ Ray city¹ central mosque¹ social sustainability.

1. Researcher of Soft War Center, Faculty of Culture and Social Sciences, Imam Hossein University, Tehran, Iran.

2. Corresponding Author: Master of Crisis Management, Imam Hossein University, Tehran, Iran.
heydarihossein497@gmail.com

Cite this Paper: Beheshti Nejad, S.M.S & Heydari, H . (2023). The function of the Mosque in Reducing the Crisis Caused by Marginalization (a Case Study of Shahrari). *Crisis Management and Emergency Situations*, 15(2), 117–147.

بررسی کارکرد مساجد در کاهش بحران ناشی از حاشیه نشینی (مطالعه موردی شهری)

سید محمد صالح بهشتی نژاد^۱ | حسین حیدری^۲

۲

سال پانزدهم
تابستان ۱۴۰۲

دانشگاه جامع امام حسین (ع)

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۰۷
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۲/۲۸
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۲۰
تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۵/۰۸
صص: ۱۴۷-۱۱۷

شابا چاپی: ۳۰۰۸-۳۵۶۴
الکترونیکی: ۲۶۴۵-۵۲۸۵

چکیده

حاشیه نشینی، پیامد انقلاب صنعتی و نتیجه صنعتی شدن شتابان و نابرابری های منطقه ای بوده و از جلوه های بارز فقر شهری است که در شکلی برنامه ریزی نشده، در درون یا اطراف شهرها ظاهر می شود و در قرن بیست و یکم سبب ایجاد بحران هایی در سطح های شهرها شده است. هدف از انجام این پژوهش، کاهش پیامدهای حاشیه نشینی از طریق مسجد محوری در شهر ری می باشد. روش پژوهش در این مقاله کیفی و جمع آوری داده ها در آن به صورت مصاحبه از نخبگان و فعالان فرهنگی منطقه شهری بوده، به طوری که این مصاحبه تا زمانی ادامه پیدا کرد که اشباع نظری در ارتباط با پاسخ به مسأله پژوهش محقق شد. همچنین روش تجزیه و تحلیل اطلاعات، تحلیل محتوا بوده و در آن سعی شد مدلی برای فهم ابعاد کاهش پیامدهای حاشیه نشینی به دست آید. سوال اصلی این پژوهش عبارت است، چه راهکارهایی متناسب با ظرفیت های موجود در مسجد برای کاهش بحران ناشی از حاشیه نشینی وجود دارد؟ نتایج بدست آمده از پژوهش نشان می دهد در دو ساحت بیرونی و درونی مسجد می تواند در کاهش حاشیه نشینی نقش داده باشد از جمله به نقش های ذیل می توان اشاره کرد: جذب جوانان به مسجد، تشکیل غرفه های فرهنگی، ایجاد وام های مساجد برای مردم، استفاده از تخصص و مهارت های جوانان، آموزش های مهارت های اجتماعی، شورای اختلاف در مساجد، ایجاد مراکز مشاوره در مساجد برای زوجین و ... از راهکارهای یافت شده در این پژوهش بوده است.

کلیدواژه ها: حاشیه نشینی، شهر ری، مسجد محوری، پایداری اجتماعی.

۱. استادیار، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران.

۲. نویسنده مسئول: کارشناسی ارشد مدیریت بحران، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران.

Heydarihossein497@gmail.com

استناد: بهشتی نژاد، سید محمد صالح و حیدری، حسین. (۱۴۰۲). بررسی کارکرد مساجد در کاهش بحران ناشی از حاشیه نشینی (مطالعه موردی شهری). *فصلنامه مدیریت بحران و وضعیت های اضطراری*، ۱۵(۲)، ۱۴۷-۱۱۷.

مقدمه و بیان مسئله

حاشیه نشینی، پیامد انقلاب صنعتی و نتیجه صنعتی شدن شتابان و نابرابری های منطقه ای بوده و از جلوه های بارز فقر شهری است که در شکلی برنامه ریزی نشده و خودرو، در درون یا اطراف شهرها ظاهر می شود در حال حاضر پدیده حاشیه نشینی در شهرها به صورت یک مساله اجتماعی حاد جلوه گر شده است؛ زیرا این پدیده، منشاء بروز بسیاری از آسیب های اجتماعی از قبیل فقر، بیکاری، جرم، اعتیاد و غیره است فشار ناشی از این عوامل و احساس محرومیت نسبی، افراد حاشیه نشین را به سمت جرم و جنایات می کشاند (ممتاز، ۱۳۹۰).

پس انقلاب صنعتی و پر رنگ تر شدن نقش صنعت و به دنبال آن نقش شهرها و ایجاد فرصت شغلی بسیار در شهرها، سببی از جمعیت برای کار از سوی روستاها به سمت شهرها روانه شدند. به دلیل هجوم این حجم از نیروی کار و آماده و پاسخگو نبودن تاسیسات و زیرساخت های شهری به ناچار این افراد در نقاطی حاشیه ای و یا در نقاطی با کمترین قیمت زمین و با حداقل امکانات ممکن ساکن شدند و با گذشت زمان و به دلیل فقر و پایین بودن سطح طبقاتی و متفاوت بودن در بسیاری از ابعاد با ساختار اصلی شهر، این قشر به مرور از شهر کنار گذاشته شده و حاشیه نشین نامیده شدند. در این میان با مهاجرت های روستایی (و امروزه بعضاً شهری)، عدم تخصص کافی و نارسایی های اجتماعی و مهم ترین مورد مسکن نامناسب (حلبی آباد ها) همه به مشکلات زاغه نشینان می افزایند. ویژگی کلی حلبی آبادها را میتوان در سکونت های دسته جمعی و متراکم، مقررات، همبستگی و فرهنگ خاص آنها یافت. در حال حاضر اشکال کلاسیک حاشیه نشینی فقیرانه مانند کپر نشینی، زاغه نشینی و حلبی آبادها در حال گسترش هستند (ربانی، ۱۳۸۳). با توجه به پایین بودن سطح مالی و فرهنگی و اجتماعی حاشیه نشینان، مسکن این قشر دارای معضلات فراوان است. از معضلات عمده در بحث اسکان حاشیه نشینان میتوان از این موارد یاد کرد: عدم رعایت ضوابط و مقررات شهرسازی و معماری در ساخت، عدم وجود تاسیسات و خدمات مناسب در بلوک حاشیه نشین، فرسوده و ناپایدار بودن اکثریت واحد های مسکونی، بالا بودن تراکم مسکونی در این بلوک ها و عدم وجود دسترسی های مناسب (ایت اللهی، ۱۳۹۶). شکل ۱، عوامل

ایجاد حاشیه نشینی رانشان می‌دهد. فقر، جرم، نابرابری اجتماعی، بیکاری، تنوع فرهنگی و مشارکت اجتماعی عوامل موثر بر حاشیه نشینی هستند.

ادبیات تحقیق

حاشیه نشینی

صاحب نظران و کارشناسان مسائل شهری تعاریف متعددی از حاشیه نشینی ارائه کرده اند برخی عقیده دارند حاشیه نشینان کسانی هستند که در محدوده اقتصادی شهر زندگی می کنند ولی جذب نظام اقتصادی و اجتماعی نشده اند. چارلز آبرامز حاشیه را به عنوان فرآیند تصرف نواحی شهری به قصد تهیه مسکن دانسته است. و نیز حاشیه نشینی را در معنای عام شامل تمام کسانی می دانند که در محدوده اقتصادی شهر ساکن هستند ولی جذب اقتصاد شهری نشده اند. جاذبه شهرنشینی و رفاه شهری این افراد را از زادگاه خویش کنده و به سوی قطبهای صنعتی و بازارهای کار می کشاند و اکثرا آنها مهاجرین روستایی هستند که به منظور گذراندن بهتر زندگی راهی شهرها می شوند (خوش فر و همکاران، ۱۳۹۰).

زاغه های معمولا در مکان هایی پدید می آیند که به هیچ عنوان برای سکونت انسان مناسب نیستند، اغلب این سکونتگاه ها بر روی اراضی حاشیه ای شهر که ارزش بسیار کمی دارند واقع شده اند، مناطقی مانند دامنه تپه های اطراف شهر، زمین های مرطوب و مردابی، زمین های اطراف محل انباشت زباله های شهری، زیر کابل های فشار قوی، حاشیه رود خانه ها و مکان هایی که در معرض سیل بوده و سیلابهای موسمی در آن در می دهند. در تعریفی دیگر از حاشیه نشینی میتوان گفت که آهنگ شتابان مهاجرت های بی رویه از روستا به شهر، علاوه بر دامن زدن به نابسامانی های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی حاشیه نشینی شهری را پدید می آورد، و در واقع فقر روستایی به فقر شهری با کلیه محرومیت های آن تغییر مکان می‌دهد (حبیبی، ۱۳۸۱).

به طور کلی زاغه ها را میتوان به دو دسته تقسیم کرد:

۱- سکونتگاه ها و زاغه های غیر قانونی

۲- سکونتگاه ها و زاغه های مرکز شهر (امیری نژاد، ۱۳۹۱).

سکونتگاه‌های دسته اول در حاشیه شهرها ایجاد میشوند، آنها دارای تاسیسات، دسترسی و خدمات حداقلی اند، مشاغل قشر ساکن این نواحی بیشتر کاذب و غیر رسمی است و در بخش مسکن نیز این خانه‌هایشان به صورت قارچ گونه و اغلب کاملاً فشرده ساخته شده‌اند. این خانه بدون هیچ گونه نظارت و بازرسی ایجاد شده‌اند مصالح به کار رفته در آنها عمدتاً مواد ارزان قیمت و در دسترس محلی مانند: حلبی‌ها، سنگ، پلاستیک، نخاله‌های ساختمانی، گل، خشت با کیفیت بسیار پایین و... هستند. سکونتگاه‌های دسته دوم درون شهرها واقع میشوند، در این دسته از سکونتگاه‌ها دسترسی‌ها نسبت به دسته قبل بهتر است اما تجهیزات و تاسیسات شهری بازهم در حداقل ممکن است، برخلاف سکونتگاه‌های دسته اول قیمت زمین در این دسته نسبت به مکان زمین و سازه روی آن بسیار گران بوده و سازه‌های ساخته شده کمترین مقاومت در برابر بلایای طبیعی دارند و اغلب فرسوده و بی کیفیت هستند. این بخش عموماً در فضاهای خالی درون شهرها ایجاد شده و تابع هیچ گونه مقررات شهرسازی و معماری نیست (آیت‌اللهی، ۱۳۹۶).

بلوک‌های حاشیه نشین به طور کلی دارای مزایا و معایبی هستند، برای مثال تعاملات و همبستگی اجتماعی در این بلوک‌ها بسیار بالاست تا بتوانند راحت‌تر بر مشکلات و سختی‌ها فائق آیند، جامعه ساکن در قسمت نه جامعه‌ای شهری است نه روستایی بلکه چیزی میان این دو است، با فرهنگی مختص به خود، این ساکنین اغلب در برابر بهسازی و یا تخریب و حتی جا به جایی محل اسکان خود مقاومت کرده و ترجیح میدهند در همان محل با کمترین امکانات ساکن بمانند، در این مورد برخلاف باور عمومی ساکنین اکثراً از محل اسکان خود راضی‌اند. مناطق حاشیه نشین از معایب بسیاری برخوردارند، این مناطق کانون‌هایی جرم و فساد خیز هستند، حرفه‌های غیر مولد و شغل‌های کاذب در بین ساکنین رواج دارد و به همین دلیل در بعضی از ماه‌های سال تعداد بسیار زیادی از ساکنین بیکار می‌شوند، آمار بیماری در مناطق بسیار بالاست (آیت‌اللهی، ۱۳۹۶).

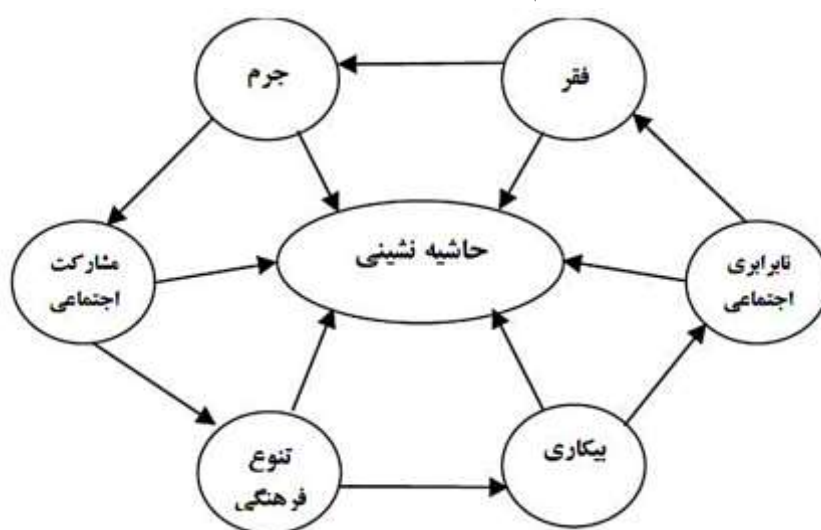
به طور کلی خصوصیات مناطق حاشیه نشین را میتوان اینگونه بیان کرد:

- ۱- منطقه واحد‌های مسکونی رو به ویرانی، فرسوده و با تجهیزات ناقص در حاشیه شهرها
- ۲- تسلط فرهنگ فقر در این منطقه و ایجاد خود فرهنگ‌های خاص این مناطق
- ۳- جدایی گزینی توده‌ای از مردم روستایی از جامعه بشری

۴- شهرک های چسبیده به شهر با مواد و مصالح کم دوام ساختمانی

۵- گوشه گیری مردم منطقه از زندگی شهری

۶- مهاجرت و سکونت بخشی از مردم روستاها در حاشیه شهرها (ربانی، ۱۳۸۳).

شکل ۱-۲- خلاصه ای از عوامل ایجاد حاشیه نشینی و تاثیرگذار بر آن، منبع: آیت اللهی، ۱۳۹۶

حاشیه نشینی از دیدگاه اقتصادی

اغلب افراد حاشیه نشین به مشاغل خدماتی سطح پایین اشتغال دارند و تعدادی از ماه های سال بیکارند، اکثریت آنها به مشاغل خدماتی مشغول بوده و همین مورد هیچ نوع امکان پیش بینی آینده شغلی، و به تبع آن پیش بینی دیگر عرصه های زندگی، را برای آنها باقی نمی گذارد. در چنین شرایطی آنها حتی نمیتوانند برای آینده نزدیک خود برنامه ریزی کنند. از این رو تمام زندگی آنها با چشم اندازهای روزمره و فوق العاده کوتاه مدت تنظیم می شود (اسماعیلی، ۱۳۹۱). دلیل اشتغال این قشر در سطوح پایین خدماتی اغلب بخاطر نداشتن مهارت کافی و تحصیلات لازم است. افراد مهاجر و گروه های کم درآمد شهری، به دلیل فقدان و یا پایین بودن مهارت و تخصص لازم، یا در مشاغل موقتی، حاشیه ای و کاذب جذب می شوند و یا این که به گروه عظیم

بیکاران شهری می پیوندند. این مسائله ایجاد کننده نوع جدیدی از نابرابری اقتصادی-اجتماعی است، که در فضاهای شهری به گونه ای ویژه منعکس می شود (اسماعیلی، ۱۳۹۱). در تحقیقات انجام گرفته در دهه ۴۰ از یکی محله های تهران به عنوان یک بخش حاشیه نشین نتایج زیر بدست آمد:

۶۲ درصد شاغلان کارگر ساده، ۱۲ درصد کارگر نیمه ماهر، ۱۴ درصد کارگر ماهر، ۱۳ درصد کاسب خرده پا یا پیشه ور یا فروشنده دوره گرد هستند. اینگونه مشاغل خرد و فصلی به طور کلی نمیتوانند تامین کننده مایحتاج خانواده حاشیه نشینان باشند پس حاشیه نشینان به ناچار و یا با آگاهی کامل به سراغ سایر مشاغل در تعارض با قانون می روند، به طوری که در همین بررسی ها معلوم گشت اکثریت جوانان و حتی سالمندان در باند ها و مافیا های قاچاق و مواد مخدر حضور دارند و نقش ایفا میکنند (آیت اللهی، ۱۳۹۶).

حاشیه نشینی را نیز میتوان از دیدگاه اقتصادی بررسی کرد، که به این ترتیب عناصر متشکل حاشیه نشینی و سرچشمه های آن اصلی آن در دو بخش خلاصه می شوند:

۱- شرایط نامطلوب زندگی اقتصادی و اجتماعی حاشیه نشینان

۲- مهاجرت روستاییان به شهرها، به ویژه شهر های بزرگ

بنابراین، میتوان تمام افرادی را که در جامعه شهری از لحاظ درآمد، و یا بهره مندی از خدمات، در شرایط نامطلوبی به سر می برند، حاشیه نشین به شمار آورد و یا تمامی مهاجرین روستایی را در این دایره به شمار آورد (حاج یوسفی، ۱۳۸۱). دلیل اصلی نیافتن شغل توسط حاشیه نشینان را شاید بتوان سطح پایین سواد و مهارت ها نامید. در شهر های امروزی برای داشتن حقوق پایدار و شغل مناسب و رسمی اغلب اوقات نیاز به پایه مدرک تحصیلی و میزان مشخصی از مهارت است که بیشتر حاشیه نشینان از این دو عامل بی بهره اند. توانایی حاشیه نشینان اغلب در کشاورزی و دامداری است که این مورد نیز در حاشیه شهر و یا بافت های فرسوده درون شهر ها به سادگی میسر نمی شود. به دلیل عدم مهارت حاشیه نشینان و سختی برای ورود به بازار کار برای حل این مشکل صرفا در بحث اقتصادی باید حاشیه نشینان را با توجه به علایق در گروه هایی طبقه کرد و به آنها حرفه های مناسب جهت ورود به بازار کار آموخت هم چنین باید فضاهایی جهت ایجاد کسب و کار های کوچک در محلات حاشیه نشین ایجاد کرد تا بتوانند درآمدی برای خود

کسب کنند. از بین بردن باند های مافیا و قاچاق و پاکسازی محلات کمکی شایانی به رونق کسب و کار های قانونی و مناسب در این محلات میکند (آیت اللهی، ۱۳۹۶).

حاشیه نشینی از دیدگاه فرهنگی

حاشیه نشینان از انقلاب صنعتی تا اوایل قرن حاضر عمدتاً از روستا نشینان مهاجر بودند که در حواشی شهر به شکل متفاوت از بافت شهر ساکن شده بودند. این تفاوت ها در همه عرصه های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی وجود داشته و دارد. به مرور زمان این مردم فرهنگی را اختیار کردند که نه عملاً شهری بود نه روستایی، فرهنگی مختص به همان بلوک حاشیه نشین بوده و باعث ایجاد حس همبستگی بین ساکنان آن می شود. هم چنین تفاوت در فرهنگ جامعه ای را پدید آورده که نه روستایی است نه شهری بلکه چیزی ما بین این دو است.

از دیگر خصیصه های این کانون ها که در قبل نیز به آنها اشاره شد- شکلی از زندگی اجتماعی است که نه شهری است نه روستایی، اطلاق روستا-شهر نیز مصداق چندانی ندارد. با توجه به اینکه شیوه غالب معیشت در این کانون ها کارگری است؛ ولی به علت دور بودن محل کار و تعریف "کارگر" در شرایط موجود، تاثیر این شیوه معیشت در فضای زیستی و محیط مسکونی جلوه نمیکند، در حالی که وجود شیوه معیشت کشاورزی-چه به علت وجود هسته های اولیه روستایی و چه به علت سرمایه گذاری های جدید- نه در پیرامون بلکه در لا به لای کانون های زیستی متشکله مجموعه، به فضای زیستی و محیط مسکونی رخساره ای تازه می بخشد، گو این که شیوه معیشت شیوه مناسب نیست. سیمای کالبدی ناشی از این امر، مجموعه زیستی گسترده ای را می نمایاند، که کانون های متشکله آن با فاصله گاه دور و گاه نزدیک- ولی به هر تقدیر جدای از هم- در فضای مجموعه جای گرفته اند. به عبارت دیگر سازمان اقتصادی-اجتماعی مجموعه تبلور کالبدی خود در فضای زیستی را دقیقاً به نمایش گذاشته است و ترجمان دقیق از شرایط شکل گیری خود به دست داده است. نقشی که این بیان جدید در محاوره فضایی این کانون ها دارد نیز دقیقاً همانی است که باید باشد، نه شهر و نه روستا، پدیده ای نو، سازمانی فضایی که حال و هوای شهر دارد و سازمانی اجتماعی- فرهنگی که رنگ و بوی روستایی آن کاملاً مشهود است (آیت اللهی، ۱۳۹۶).

به طور کلی میتوان زاغه ها را به دو دسته تقسیم کرد:

۱- سکونتگاه ها و زاغه های غیر قانونی: در حاشیه شهر ها ظاهر می شوند و اغلب به شکل غیر قانونی زمین ها را اشغال میکنند. خانوار ها به سرعت مساکن خود را در این مناطق می سازند، اما در زمینه دسترسی به آب پاکیزه و سیستم دفع فاضلاب بهداشتی و سایر خدمات معمول شهری با مشکلات بسیاری مواجه می گردند. قانونی کردن این زمین ها از جمله مشکلات شهر ها و این جوامع به شمار می رود.

۲- سکونتگاه ها و زاغه های مرکز شهر: معمولاً در بخش های قدیمی تر شهر دیده می شوند. در این مناطق خانوار ها و مهاجرهای جوان در ساختمان های کهنه و شلوغ که فاقد سرویس های شهری و یا دارای نوع بسیار فقیرانه آن هستند، زندگی می کنند. سرویس های شهری در این مناطق رو به زوال نابودی است و به بهسازی و بهبودی اساسی نیاز دارد. از طرف دیگر فرصت های اشتغال کوتاه مدت فراوانی در آنها وجود دارد و هزینه مسکن نیز در این گونه مناطق به رغم شرایط بسیار بد آنها بسیار بالاست. در این مناطق توسعه تسهیلات زیر بنایی در حد استاندارد، و فراهم کردن سرویس های اساسی شهری، معضل مهمی است که باید به آن توجه کرد (امیری نژاد، ۱۳۹۱).

پیامدهای اجتماعی حاشیه نشینی

حاشیه نشینی پدیده ای است که همواره تبعات مثبت و منفی به دنبال داشته است. در این نوشتار با پرداختن به دو دوره قبل یا در حین شکل گیری و نیز بعد از شکل گیری حاشیه نشینی مواردی چند از حاشیه نشینی را برمی شماریم:

الف- قبل یا در حین شکل گیری حاشیه نشینی

۱- تغییر کاربری اراضی

با عنایت به اینکه معمولاً کاربری اراضی که به عنوان حاشیه نشینی شکل گرفته غیر مسکونی است و ممکن است دارای کاربری های زراعی، باغات و فضای سبز باشد لذا اولین قدم در ایجاد حاشیه نشینی نقض مقررات مندرج در قانون حفظ کاربری اراضی زراعی و باغ ها مصوب ۱۳۷۴ و لایحه قانونی حفظ و گسترش فضای سبز در شهرها مصوب ۱۳۵۹ و قانون منع واگذاری اراضی فاقد کاربری مسکونی مصوب ۱۳۸۱ می باشد.

۲- تصرف عدوانی

۳- ساخت و سازهای غیرمجاز

ب- بعد از شکل‌گیری حاشیه نشینی

۱- سرقت

۲- قتل عمد

۳- نزاع‌های دسته جمعی

۴- تهدید علیه بهداشت عمومی و آلودگی محیط زیست

۵- اعتیاد، خرید و فروش مواد مخدر و مشروبات الکلی

۶- جرایم تصرف عدوانی، مزاحمت و ممانعت از حق

۷- مهاجرت، حاشیه نشینی و بزهکاری (خوش‌فر و همکاران، ۱۳۹۰).

تأثیر گسترش حاشیه نشینی بر ناامنی اجتماعی

احساس ناامنی در محله، تنها به دلیل جرایم خشونت‌آمیز نیست بلکه ناهنجاری‌ها و رفتارهای اخلاف‌گرانه چون اعتیاد، ولگردی، تکدی‌گری و سرقت گذشته از اینکه عامل اصلی ترس و احساس ناامنی عمومی‌اند به نوبه خود قطعاً زمینه رواج گسترده جرایم را نیز فراهم می‌نمایند. همان‌طوری که اگر پنجره‌ای از ساختمان بشکند و همچنان تعمیر نشده رها گردد به زودی کل ساختمان منهدم خواهد شد. برای پیشگیری از انهدام اجتماع نیز باید به محض شکسته شدن اولین هنجار فوراً با هنجارشکن برخورد کرد. موضوع حاشیه نشینی یکی از معضلات شهری است که از حیث بستر قرار گرفتن برای ارتکاب جرایم مورد توجه قرار گرفته است (خوش‌فر و همکاران، ۱۳۹۰).

مسجد محوری

مسجد در لغت، به معنای مکان سجده و محل نهادن پیشانی بر خاک در محضر پروردگار متعال است و در اصطلاح، خانه‌ای برای سجده به درگاه خدا است (طباطبایی، ۱۳۷۶). واژه مسجد در قرآن ۲۸ بار آمده است و صریحاً از مسجد به عنوان مکانی که انسان مسلمان در آن عبادت کرده و به وسیله آن ایمان به یگانگی خداوند را اظهار می‌دارد، نام برده شده است (مرتضی، ۱۳۸۷).

رویکرد مسجد محوری برگرفته از الگوی محله محوری در تعاملات اجتماعی بوده و بر احیای هویت محله ای با مدیریت اسلامی و سنت نبوی در صدر اسلام تأکید میکند (رضائی تبار، ۱۳۹۶). مساجد از صدر اسلام تاکنون همواره مرکز اجتماعات محلی و معنوی و به عنوان سنگرهایی برای تحولات اجتماعی، به ویژه در برابر تهاجم فرهنگی و آسیبهای اجتماعی مطرح بوده و نقش اساسی داشته اند. درباره رویکرد مسجد محوری در مشارکتهای اجتماعی نظام اسلامی به جرأت می توان ادعا کرد شایسته ترین عرصه و بهترین مکان برای تعاملات و مشارکتهای اجتماعی در هر جامعه و نظام اسلامی از زمان صدر اسلام تاکنون، کانون مقدس مساجد بوده است. آنچه از بررسی نقش مسجد در صدر اسلام به دست می آید، جامعیت مسجد در همه زمینه های عبادی، سیاسی، فرهنگی، آموزشی، نظامی، قضایی و... بوده و محور همه آنها امامت، پیشوایی و رهبری در مسجد است که به عنوان مهمترین مسئله در ساختار و پیکره این مکان مقدس مطرح است. با پیروزی انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی (رحمة الله علی)، مساجد نیز همانند دوران صدر اسلام جایگاه واقعی خود را بازشناختند. به طوری که نیروهای فعال در مساجد به طور مستقیم در متن انقلاب شرکت جستند و از آن پس مساجد نقش پایگاه ارتباطی مردم را به عهده داشتند و در موقعیتهای حساسی که نهضت اسلامی فاقد هر گونه تشکیلات منطبق با معیارهای اسلامی بود، مساجد توانستند این نارسایی مهم را جبران کنند و به انسجام نیروهای مردمی پردازند؛ علاوه بر این، بسیاری از برنامه های انقلاب مانند رفراندوم، شوراها محلی، کانون های بسیج و دیگر ضرورت های زمان در مساجد انجام می گرفت (رضایی تبار، ۱۳۹۶).

ایمان به یگانگی خداوند، توحید است و این ایمان باید بر دل و زبان جاری گردد. از این رو در اسلام، نماز یکی از ارکان دین و والاترین نوع بندگی خداوند محسوب گردیده است. برای ادای نماز، نیاز به مکان خاصی است که شرایط لازم را داشته باشد و زمانی که این نماز، به جماعت برگزار گردد؛ ارزش و مقام آن والاتر می گردد. از این رو، پیامبر گرام، نخستین نمای ماندگار خود را، مکان عبادت خدا معرفی می نماید و تا به امروز این عنصر ماندگار، یعنی مسجد، که مکان ارتباط با خدای متعالی است در فرهنگ اسلامی و ساخت سکونتگاه های انسانی بعنوان بنای اصلی، ماندگار مانده است. و در بسیاری از شهرهای اسلامی علاوه بر نقش مذهبی اجتماعی، نقش نشانه ی شهری را نیز بازی می کند (مشکینی و همکاران، ۱۳۹۴). مرتضی مسجد را یکی از

ارکان اصلی شهرهای اسلامی دانسته و آن را، محل برگزاری نماز که یکی از پنج رکن دین اسلام و والاترین نوع بندگی خداوند است؛ می‌داند و چنین می‌نویسد: «قرآن کریم صریحاً از مسجد به عنوان مکانی که انسان مسلمان در آن عبادت نموده و به وسیله ی نماز، ایمان به یگانگی خداوند را اظهار می‌دارد. نقی‌زاده نیز مساجد را یکی از عناصر و اجزاء شهرهای مسلمانان و ایرانیان دانسته و اینگونه می‌نویسد: «مساجد به دلیل جامعیت، اهمیت، تعدّد و جایگاه والایشان در شهرهای مسلمانان، از اصلی‌ترین عوامل هویت‌دهنده ی کالبدی همه ی مجتمع‌های زیستی مسلمانان اعم از شهر و روستا بوده‌اند؛ این هویت بخشی، نه تنها در شکل و سیما که حتّی از نظر صوتی و سایر تمهیداتی چون چندعملکردی بودن و مرکزیت و مکان استقرار نیز اعمال می‌شد. این هویت بخشی، نه تنها در مورد شهرهای مسلمانان که در مورد اجتماع مسلمانان و حضور تعدادی مسلمان در شهری که به شهری غیر اسلامی معروف بوده و اکثریت ساکنین آن غیر مسلمان هستند نیز مصداق دارد و مشاهده ی «مسجد» به این حضور گواهی می‌دهد. مساجد اوّلین و شاخص‌ترین عناصر شهرهای مسلمانان بودند که نظر تازه‌واردین را به خود جلب می‌کردند (نقی‌زاده، ۱۳۸۷).

در تفکر اسلامی به دلیل زیربنا بودن اصل توحید، مسجد، نقش کلیدی را بازی نموده و می‌توان آن را مهم‌ترین بنای عمومی تلقی نمود که در ساخت شهرهای اسلامی از بدو پیدایش تا به امروز با تغییرات اندکی به حیات خود ادامه داده است. این بنا با کارکردهای خود، سلسله مراتبی از مساجد جامع تا نمازخانه را در شهرهای اسلامی شکل داده و زمانی که واژه ی شهر اسلامی آورده می‌شود تداعی مسجد در مرکز آن و در قلب محلّت را با خود به همراه دارد. در این پژوهش، مسجد، که به عنوان پایگاه ارتباط با خدا و خلق و مرکز رسیدگی به امور دنیا و آخرت مردم است؛ به عنوان یکی از مهم‌ترین اصول شهر ایرانی-اسلامی، مدّ نظر قرار می‌گیرد (مشکینی و همکاران، ۱۳۹۴).

کارکرد مساجد

نکته مهم در تحلیل جامعه شناختی در نظر گرفتن جایگاه و کارکرد مساجد و تجمّعات مذهبی به عنوان مؤلفه‌های مهم پایگاه اجتماعی است. در دوره‌های مختلف و با توجه به وقایع تاریخی و سیاسی پیش آمده، گاهی مساجد، گوشه‌ای از کارکردهای اوّلیه را بنابر ضرورت‌های اجتماعی و به صورت مقطعی و زودگذر عهده دار شده‌اند. در دوران پهلوی دوم نیز یکی از فعالترین پایگاه

های تحریک و تهییج و حمایت مردم برای انقلاب، مساجد بودند. به عقیده حامد الگار «یکی از عناصر مهم در پیروزی انقلاب، احیای مجدد مسجد و تمامی ابعاد عملکردی آن بود. نقش مسجد، دیگر گوشه عزلت از جامعه نبود بلکه برعکس، مسجد به یک کانون مبارزه و مرکز فرماندهی بدل شد» (الگار، ۱۳۶۵).

مساجد در دوران انقلاب، کارکردهای مختلفی داشته اند. مساجد در محله ها، وظیفه راهبری مردم را در امور اجتماعی به عهده داشتند. همچنین، پایگاه تجمع نیروهای انقلاب و حرکت تظاهرات و ابراز اعتراض های مردم بود. اما از منظر تحولات فرهنگی و اجتماعی، مساجد در دوران انقلاب اسلامی، نقش شبکه های اجتماعی را ایفا کرده و به عنوان مهم ترین مراکز ارتباطی جریان اسلام گرا و انقلابی که در سراسر مناطق ایران حتی در دوردست ترین مناطق وجود داشت، نقش مهمی را در جلب همکاری انقلابیون ایفا کرد. داشتن چنین پتانسیلی، صرفاً مختص جریان اسلام گرا بود.

بنیان گذار جمهوری اسلامی، حضرت امام خمینی (رحمة الله علیه)، به طور مکرر در فرمایشات خود به مناسبت های گوناگون به اهمیت و نقش راهبردی مساجد تأکید ویژه ای داشته اند. ایشان بارها از مسجد به عنوان سنگر و خنثی کننده نقشه های دشمن یاد کرده اند:

«اینها (دشمنان اسلام و انقلاب) از مسجد می ترسند. من تکلیفم را باید ادا کنم به شما بگویم، شما دانشگاهی ها، شما دانشجوها، همه تان مساجد را بروید پر کنید، سنگر هست اینجا، سنگرها را باید پر کرد» (امام خمینی، ۱۳۷۸).

همچنین درباره مسجد به عنوان مرکز انقلاب و تداوم آن فرموده اند:

«مسجد محلی است که از آن باید امور اداره بشود. این مساجد بود که این پیروزی را برای ملت ما درست کرد. این مراکز حساسی است که ملت باید به آن توجه داشته باشند. این طور نباشد که خیال کنیم حالا دیگر ما پیروز شدیم، دیگر مسجد می خواهیم چه کنیم؟ پیروزی ما برای اداره مسجد است نیز درباره کارکرد مساجد به عنوان مرکز جنبش و حرکت های اسلامی فرموده اند:

«مسجد در اسلام و در صدر اسلام همیشه مرکز جنبش و حرکت های اسلامی بوده... از مسجد تبلیغات اسلامی شروع می شده است. از مسجد حرکت قوای اسلامی برای سرکوبی کفار و وارد کردن آنها در زیر بیرق اسلام بوده است. شما که از اهالی مسجد و علمای مساجد هستید،

باید پیروی از پیغمبر اسلام (صلی الله و علیه و آله) و اصحاب آن سرور کنید و مساجد را برای تبلیغ اسلام و حرکت اسلامی و قطع ایادی شرک و کفر و تأیید مستضعفین در مقابل مستکبرین قرار دهید" (همان: ج ۷، ص ۶۵).

همچنین، مقام معظم رهبری بارها بر اهمیت و کارکردهای مساجد و نقش این مراکز دینی در به ثمر رساندن اهداف انقلاب اسلامی تأکید کرده اند که به نمونه زیبا و ادبی از آن اشاره می شود.

«پدید آوردن هویتی به نام مسجد، نخست در قبا و سپس در مدینه در شمار زیباترین و پرمغزترین ابتکارهای اسلام در آغاز تشکیل جامعه اسلامی است: خانه خدا و خانه مردم؛ خلوت انس با خدا و جلوت حشر با مردم؛ کانون ذکر و معراج معنوی و عرصه علم و جهاد و تدبیر دنیوی؛ جایگاه عبادت و پایگاه سیاست، دو گانه های به هم پیوسته ای است که تصویر مسجد اسلامی و فاصله آن با عبادتگاه های ادیان دیگر را نمایان می کند. در مسجد اسلامی، شور و بهجت عبادت خالص با نشاط زندگی پاک و خردمندانه و سالم، در هم می آمیزد و فرد و جامعه را به تراز اسلامی آن نزدیک می کند. مسجد، مظهر آمیختگی دنیا و آخرت و پیوستگی هر دو جامعه در دیدگاه و اندیشه مکتب اسلامی است. با این نگاه، دل های ما برای مسجد می تپد و از شوق و احساس مسئولیت لبریز می شود. امروز در میان مساجد ما کم نیستند آنهایی که می توانند نمایی از این تصویر زیبا و شوق انگیز را به نمایش درآورند. حضور نسل جوان پاک نهاد ما و حضور روحانیون و معلمان آگاه و دلسوز، مسجدهایی را به درستی کانون ذکر و عبادت و اندیشه و معرفت ساخته و یادهای عزیز و گران بها را در دل های ما برانگیخته است. اما تا این وظیفه به تمام و کمال گذارده نشود، هیچ یک از ما نباید و نمی توانیم از خطری که از کمبود مسجد و ضعف و نارسایی، جامعه و جوانان و خانواده ها و نسل های آینده را تهدید میکند، غافل بمانیم و خود را از برکات عظیمی که مسجد تراز اسلامی به کشور و نظام و مردم هدیه می کند محروم کنیم».

کارکردهای موجود در مساجد را می توان به شرح ذیل نوشت:

۱. کارکرد عبادی

برای بعد عبادی مسجد نمونه های گوناگونی می توان ذکر کرد که استفاده از مساجد در راستای همه آنها از صدر اسلام مرسوم بوده است و تقریباً صحت استفاده از مسجد در موارد یاد شده از متواترات بین مسلمین است.

در این خصوص می توان به موارد زیر اشاره کرد:

ا. نماز جماعت؛

ب. تلاوت قرآن؛

و. تبلیغ و سخنرانی.

کارکردهای اجتماعی مساجد

ا. رأی گیری

از زمان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله مساجد محل شور و تصمیم گیریهای مهم در سطح اجتماعی بوده اند. به گونه ای که بعد از وفات ایشان نیز، به خاطر مرسوم بودن این گونه امور برای مسجد، در جریان غصب خلافت هم، اصحاب در مسجد پیامبر صلی الله علیه و آله دور هم جمع شدند.

ب. اعلام و اطلاع رسانی

اعلام و اطلاع رسانی در مساجد دو جنبه می تواند داشته باشد:

جنبه اول، آنکه در راستای امور عبادی قرار دارد؛ مانند اذان گفتن که نه تنها مورد تأیید است؛ بلکه یکی از سنتها و آداب اسلامی هم به شمار می رود. جنبه دیگر، آنکه برای امور دنیوی مورد استفاده قرار می گیرد، مانند اعلام و اطلاع رسانی ای که برای یافتن اشیای گمشده صورت می گیرد. این کار که امروزه در بعضی از مساجد مرسوم است، ظاهراً مورد تأیید احادیث نمی باشد. از جمله این احادیث می توان به حدیث زیر اشاره کرد:

أشعری در حدیثی مرفوع می گوید: «أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى الْمَسْجِدِ يُشَدُّ ضَالَّةً لَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ قُولُوا لَهُ لَا رَدَّ اللَّهُ عَلَيْكَ فَإِنَّهَا لَعَرٍ هَذَا بَنِيَتْ قَالَ وَرَفَعَ الصَّوْتُ فِي الْمَسَاجِدِ يُكْرَهُ...»

مردی به مسجد آمد و با صدای بلند اعلام کرد که چیزی گم کرده است. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: به او بگویید: خداوند آن را به تو باز نگرداند؛ چرا که مسجد برای کاری جز این بنا شده است. [همچنین] فرمود: بلند کردن صدا در مساجد ناپسند است. «...»

کارکرد نظامی (پایگاه بسیج)

امکان پیدایش این کارکرد، بیش تر در زمان جنگ است و تنها مصداق آن در مساجد امروز ما پایگاههای مقاومت بسیج می باشد. البته تذکر این مطلب به نظر لازم می آید که پایگاههای بسیج، امروزه فعالیتهای گسترده ای دارند و آمادگی دفاعی یکی از برنامه های آنهاست که ما در این بخش از آنها بحث می کنیم و بقیه فعالیتهای فرهنگی این پایگاه ها را در ضمن کانونهای فرهنگی مساجد تبیین خواهیم کرد.

با نگاهی به تاریخ خواهیم دید که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله خطبه های آتشین خود را که برای اعزام مسلمانان به جهاد و مبارزه با کفر و شرک بود، در مساجد ایراد می کردند و حتی آمادگیهای قبل از اعزام هم در مسجد شکل می گرفته است.

بعضی احادیث هم مؤید همین مطلب می باشد، که از آن جمله حدیث زیر است:

حارث بن یزید بکری می گوید: «قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَلَخَلْتُ الْمَسْجِدَ فَإِذَا هُوَ غَاصٌّ بِالنَّاسِ وَإِذَا رَأَيْتُ سُودَ وَإِذَا بَلَالٌ مُتَقَلِّدُ السَّيْفِ بَيْنَ يَدَيِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ قُلْتُ مَا شَأْنُ النَّاسِ قَالُوا يُرِيدُ أَنْ يَبْعَثَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ وَجْهًا؛

به مدینه آمدم و وارد مسجد شدم. در این هنگام [دیدم] مسجد پر از جمعیت است و پرچم های سیاه رنگ [در جنبش و اهتزازند] و بلال در پیش روی رسول خدا صلی الله علیه و آله شمشیر خود را حمایل کرده است. گفتم: مردم را چه شده است؟ گفتند: [پیامبر صلی الله علیه و آله] می خواهد عمرو بن عاص را [با لشکر] به جایی بفرستد».

کارکرد قضایی (شورای حل اختلاف)

سابقه این کارکرد نیز به عصر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله برمی گردد. در آن دوران امور قضایی، فصل خصومات و محکوم ساختن بزهکاران، همگی در مسجد انجام می شده و این سخن، غیر واقعی نخواهد بود اگر بگوییم: مسجد در آن روزها یک دادگستری به تمام معنا بوده است. پس از وفات پیامبر صلی الله علیه و آله جانشینان حضرت هم راه ایشان را ادامه دادند و این سنت را به عنوان یک کارکرد مورد اتفاق برای مساجد تا مدت ها ماندگار کردند.

از جمله احادیثی که مؤید این امر برای مساجد است، حدیث زیر می باشد:

امام صادق علیه السلام فرمودند: «بِأَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامَ حَكَمَ فِي مَسْجِدِ الْكُوفَةِ وَقَضَى فِيهِ بَيْنَ النَّاسِ وَدَكَّهُ الْقَضَاءُ مَعْرُوفَةً فِيهِ إِلَى يَوْمِنَا هَذَا...؛ امیر المؤمنین علیه السلام در مسجد کوفه حکم می کردند و در آن بین مردم قضاوت می نمودند و دکه قضاء در این مسجد تا به امروز معروف است...».

کارکرد آموزشی

امروزه با وجود پیشرفتهای پدید آمده در عرصه آموزش و وسایل کمک آموزشی که بیش تر از قبل لزوم انتقال محیط های آموزشی به بیرون از مساجد را نمایان می کند، هنوز هم کارکرد آموزشی مساجد تعطیل نشده است. حتی در برخی از مساجد سعی شده تا محیط مسجد را با پیشرفت های پدید آمده در عرصه آموزش همسو کنند. این کار که معمولاً در قالب کانون های فرهنگی در مساجد شکل گرفته، یک نوع بنیادگرایی در عرصه مساجد به حساب می آید.

در راستای تأیید این برنامه برای مساجد می توان به حدیث زیر اشاره کرد:

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: «مَنْ غَدَا إِلَى الْمَسْجِدِ لَا يُرِيدُ إِلَّا لِيَتَعَلَّمَ خَيْرًا أَوْ لِيُعَلِّمَهُ كَانَ لَهُ أَجْرُ مُعْتَمِرٍ تَامَ الْعُمْرَةَ وَمَنْ رَاحَ إِلَى الْمَسْجِدِ لَا يُرِيدُ إِلَّا لِيَتَعَلَّمَ خَيْرًا أَوْ لِيُعَلِّمَهُ فَلَهُ أَجْرُ حَاجٍّ تَامَ الْحِجَّةَ؛

هر کس بامدادان به مسجد برود و هدفی جز این نداشته باشد که کار خوبی را یاد بگیرد یا به دیگری یاد بدهد، اجر به جای آورنده عمره کامل را دارد و کسی که در شب به مسجد برود و هدفی جز این نداشته باشد که کار خوبی را فرا گیرد یا به دیگری آموزد، پاداش یک حج کامل برای اوست».

کارکردهای خاص

الف. برگزاری مجلس ترحیم

یکی از پر رونق ترین کارکردهایی که امروزه مساجد پیدا کرده است، برگزاری مجالس ترحیم در آنهاست. متأسفانه حدیثی که مستقیماً به رد و یا تأیید این کار پرداخته باشد، پیدا نکردیم.

اما برای اینکه ابعاد این عملکرد را بهتر بشناسیم، لازم است به تذکر چند نکته پردازیم:

-از سویی این گونه مجالس معمولاً در مساجدی که در مرکز شهر و یا در مسیرهای اصلی رفت و آمد قرار دارند، برگزار می‌شوند و از سوی دیگر دفعات برگزاری این مجالس در طول سال زیاد است. این دو عامل در کنار هم باعث می‌شوند که جلوه غالب مساجد در نظر مردم، جلوه ای مرکب از ماتم، گریه، درد و غم باشد.

-از آنجایی که امروزه فرستادن حسنه برای مردگان به مجالس بزرگ داشت اموات تبدیل شده است، در معمول شهرها مساجدی که طبقه مرفه برای مجالس ختمشان استفاده می‌کنند با مساجدی که طبقه ضعیف مورد استفاده قرار می‌دهند، فرق می‌کنند. به عبارت دیگر، پولی که برای برگزاری این گونه مجالس پرداخت می‌شود، در این دو نوع مسجد فرق دارد.

این پدیده حداقل سه ضرر دارد:

اول اینکه ماهیت مسجد، یک ماهیت اجتماعی و عمومی است که بر اساس آموزه های دینی ملاک ارزش گذاری در آنها تقوی است نه ثروت، و این گونه طبقاتی کردن مساجد که مرکز حرکت توحیدی است، باعث لطمه خوردن به اصل دین و باورهای اسلامی می‌شود.

دوم اینکه مساجد نباید به فرصتی برای خود نمایی و فخر فروشی افراد تبدیل شود. و نکته آخر اینکه طبقه بندی مساجد که در اثر برگزاری این گونه مجالس پدید می‌آید، بعضاً بین اهالی مساجد هم کشیده می‌شود؛ به گونه ای که اهالی مسجدی بر مسجد دیگر به خاطر اعتبار است که ماشینهای پارک شده در جلوی مسجد نشانگر ارج و رتبه مرده به حساب می‌آید. مسجدها فخر فروشی می‌کنند.

برای دور کردن مساجد از فعالیتهای غم آلود روایاتی داریم از جمله نهی از نماز میت در مسجد یا پرهیز از حضور در مسجد برای کسانی که بیماریهای نفرت آور دارند، می‌توان این گونه نیز پیشنهاد کرد که واقفین جدید شرط کنند که کسی جلسه ماتم در مسجد نگیرد.

ب. کمک به مستمندان

دستور الهی کمک و انفاق به مستمندان از طرفی و وجود اجتماع مؤمنین در مساجد از طرف دیگر باعث شده است که افراد تهیدست برای درخواست کمک به مساجد روی آورند. پیدایش این پدیده مشکلاتی را هم با خود به همراه آورده است که از آن جمله است:

- عدم سازگاری تکدی گری با کرامت افراد مستمند؛

- نازیبا ساختن جلوه مساجد؛

- پیدا شدن فرصت سوء استفاده برای عده ای از فرصت طلبان همراه با رواج پیدا کردن چنین کارکردی برای مساجد.

در بعضی از مساجد در راستای حل مشکلات این پدیده، برای مساجد کار کرد تازه ای تعریف کرده اند و آن نظام مند کردن کمکها در قالب صندوقهای قرض الحسنه است که از طریق آن، هم آبروی افراد مستمند حفظ می شود و هم مسیر سوء استفاده افراد سود جو بسته می شود. این صندوقها می تواند در کنار پرداخت وام، با گردآوری کمکهای بلا عوض اهل مسجد و زکات آنها، افراد تهیدستی را که در محله های اطراف قرار دارند، تحت پوشش خود قرار دهد.

ج. محلی برای استراحت و خواب

منظره افرادی که گوشه و کنار مسجد دراز می کشند و اقدام به استراحت و بعضا خوابیدن می کنند، چیزی نیست که برای خیلی از ما غریب و نا آشنا باشد. این قبیل صحنه ها در بعضی از مساجد به قدری زیاد دیده می شود که گویی یکی از کارکردهای آن مساجد همین امور است. صحنه های این چنینی بیش تر در مساجدی که در پایانه های مسافری، بازارها و مناطق توریستی قرار دارد، دیده می شود.

پناهگاه در موارد ضروری

از جمله کارکردهایی که مساجد بعضا پیدا می کنند، مورد استفاده قرار گرفتن به عنوان پناهگاه و محل اسکان افراد بی سرپناه در موقعیتهای اضطراری است، مانند اسکان آسیب دیدگان از زلزله، سیل و دیگر بلایای طبیعی. آیا به کارگیری مساجد در راستای این امر صحیح است؟ امام صادق علیه السلام از پدرشان نقل کرده اند که فرمود: «إِنَّ الزَّلَّازِلَ وَالْكَسُوفَيْنِ وَالرِّيَّاحَ الْهَائِلَةَ مِنْ عِلَامَاتِ السَّاعَةِ فَإِذَا رَأَيْتُمْ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ فَتَدَّكَّرُوا قِيَامَ الْقِيَامَةِ وَافْزَعُوا إِلَى مَسَاجِدِكُمْ؛ به تحقیق که زلزله ها و خورشید گرفتگی و ماه گرفتگی و بادهای ترسناک همه از علائم روز قیامت هستند. پس هرگاه یکی از اینها را دیدید، روز قیامت را به یاد آورید و به مسجدهایتان پناه ببرید.

و. سفره خانه برای مراسم ویژه

پذیرایی با غذا که بر حسب موضوع آن، خیرات یا ولیمه نامیده می‌شود، یکی از آداب اسلامی به شمار می‌رود. برگزاری این سنت‌های حسنه یکی از کارکردهایی است که امروزه مساجد پیدا کرده‌اند. این پذیرایی یا به خاطر مناسبت‌های مذهبی است و یا به خاطر خیراتی است که افراد برای امواتشان در نظر می‌گیرند. به همین منظور در بعضی از مساجد در کنار شبستان اصلی، سالی برای پذیرایی از میهمانان ساخته می‌شود؛ اما در بسیاری از مساجد برای پذیرایی همان شبستان اصلی مورد استفاده قرار می‌گیرد. برای پی بردن به صحت این عمل، توجه شما را به دو حدیث زیر جلب می‌کنیم:

امام صادق علیه السلام از پدرش علیه السلام نقل کرده که: «أَنَّ الْمَسَاكِينَ كَانُوا يَبِيتُونَ فِي الْمَسْجِدِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ فَأَقْطَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ مَعَ الْمَسَاكِينَ الَّذِينَ فِي الْمَسْجِدِ ذَاتَ لَيْلَةٍ عِنْدَ الْمَنْبَرِ فِي بُرْمَةٍ...»

مساکین در زمان رسول خدا صلی الله علیه و آله در مسجد بیتوته می‌کردند و یک شب پیامبر صلی الله علیه و آله با فقرایی که در مسجد بودند، نزدیک منبر در ظرفی غذا تناول فرمود...» ...

«أَوَّلَمَ أَبُو الْحَسَنِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى بَعْضِ وَلَدِهِ فَأَطْعَمَ أَهْلَ الْمَدِينَةِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ الْفَالُودَ جَاتِ فِي الْجِفَانِ فِي الْمَسَاجِدِ وَالْأَعْرَاقَةِ...»

امام موسی کاظم علیه السلام برای یکی از فرزندان‌ش ولیمه داد و اهالی مدینه را به مدت سه روز در مسجد و بازارها با فالوده اطعام کرد...» ...

همان‌طور که در این دو حدیث آمده است، پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه طاهرين عليهم السلام از مسجد برای پذیرایی شان استفاده کرده‌اند؛ ولی نکته حائز اهمیت این است که آن حضرات از اهالی مسجد پذیرایی می‌کردند، نه اینکه میهمانان خود را به داخل مسجد دعوت کنند و احتمالاً منتظر شوند که نمازگزاران از مسجد بیرون روند و بعد پذیرایی از میهمانان را آغاز کنند.

ح. خرید و فروش در مسجد (نمایشگاه محصولات فرهنگی)

یکی دیگر از فعالیتهایی که امروزه در مساجد انجام می‌شود، تشکیل غرفه‌هایی برای فروش کالاهای فرهنگی است.

کارکرد مساجد در کاهش بحران ناشی از حاشیه نشینی

از نظر اسلام مساجد مهم ترین مرکز مسلمین جهت اداره جامعه و حل مشکلات فردی و اجتماعی مردم است و مساجد می توانند در پیشگیری و حل مشکلات و بحران های اجتماعی تاثیرگذار باشند (قاسمی شوب و حسینی، ۱۳۹۸). الگوی مفهومی پژوهش در جهت کارکرد مساجد در جهت کاهش بحران به شرح جدول ۲-۲ است.

جدول ۲-۲- الگوی مفهومی پژوهش، منبع: قاسمی شوب و حسینی، ۱۳۹۸

ردیف	مؤلفه	گویه ها	سطح سنجش
3	فعالیت های اجتماعی	جماعت تجهیز کتابخانه مساجد و برگزاری مسابقات علمی و ورزشی برپایی نمایشگاه هایی از تهاجم فرهنگی و عاقبت جرایم اخلاقی پخش کلیپ و میان برنامه های کوتاه معرفی شهدا تکثیر و نصب وصیت نامه شهدا به صورت کوتاه و جذاب و تأثیرگذار	ترتیبی
		تقویت اعتماد به نفس و خودکنترلی در جوانان عضویت در کانون ها و تشکل های مساجد ترویج سبک زندگی اسلامی به شیوه های مختلف (سخنرانی، نمایشگاه و...) آموزش مهارت های اجتماعی و تعامل صحیح با نامحرم توسط مساجد برگزاری جلسات ترویج و ترغیب جوانان به امر ازدواج و بسترسازی برای تسهیل این امر	
		ترویج ارتباط و تعامل اهالی مسجد با یکدیگر مشارکت اهالی مسجد در کمک به تشکیل خانواده توسط جوانان جذب نیروهای محلی و مؤمن در مساجد و تشکیل گروه های امر به معروف و نهی از منکر افزایش احساس مسئولیت اهالی مسجد نسبت به یکدیگر به ویژه جوانان وجود پایگاه فعال بسیج در مسجد فعالیت های متعدد بسیج در مسجد (فرهنگی، نظامی و...)	
4	اقدامات مساجد	حضور بیشتر جوانان (دختر و پسر) در مساجد تعامل بیشتر جوانان با مسجد واگذار کردن امور مسجد به جوانان و به کارگیری آنها قرائت قرآن یا ترجمه در مسجد شور و مشورت با جوانان در رابطه با نحوه اداره مسجد استفاده از تخصص و مهارت های جوانان برگزاری کلاس های آگاه سازی مستمر دعوت از اساتید و مداحان مطرح کشوری	ترتیبی

شهر ری و حاشیه نشینی

شهرستان ری از شمال با شهرستان تهران، از غرب با شهرستان‌های اسلامشهر و رباط کریم و زرنديه (در استان مرکزی)، از جنوب با شهرستان قم (در استان قم) و از شرق با شهرستان‌های پاکدشت و ورامین همسایه است و برابر با آخرین تقسیمات کشوری، این شهرستان دارای ۳ بخش ۴ شهر و ۶ دهستان است (دفتر تقسیمات کشوری، ۱۳۸۳).

شهر ری با مختصات جغرافیایی $51^{\circ}26'15''$ طول خاوری و $35^{\circ}35'45''$ عرض شمالی و با ارتفاع ۱۰۶۰ متر از سطح دریا با آب و هوایی معتدل و خشک، در فاصله ۱۵ کیلومتری از میدان آزادی تهران و تقریباً متصل به محدوده جنوبی این شهر قرار دارد. در نقشه هم بارش استان تهران، میزان بارندگی در ری بین ۱۰۰ تا ۲۰۰ میلی‌متر گزارش شده است؛ در حالی که در قسمت شمالی استان و در فاصله‌ای نه چندان دور از ری، میزان بارندگی بین ۵۰۰ تا ۶۰۰ میلی‌متر محاسبه شده است (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۸۳). این تغییر ناگهانی ناشی از حاکمیت اقلیم کوهستانی در شمال استان تهران و نزدیکی به آب و هوایی بیابانی در ری به ویژه مناطق جنوبی آن است که تقریباً در همسایگی آب و هوای کویری استان قم قرار دارد. ری در دشتی وسیع و جلگه‌ای حاصلخیز واقع شده است. این شهر قدیمی که در دامنه‌های جنوبی البرز و همراه با روستاهای خود در حد فاصل رودهای کرج در مغرب و جاجرود در مشرق قرار گرفته است؛ در بستر رسوبات این دو رود موجودیت یافته و به حیات تاریخی خود ادامه داده است. با توجه به شرایط مساعد و متنوع اقلیمی ری که در کمتر نقطه‌ای از دامنه‌های جنوبی کوهستان البرز یافت می‌شود و نیز به لحاظ موقعیت سوق‌الجیشی که آن نیز مرهون دیوار دفاعی البرز است، ری همواره بستر تمدن و مدنیته دیرین شده، به گونه‌ای که تصاحب و تملک این مدنیت کم‌نظیر خود موجب بروز جنگ‌ها و حوادث متعدد تاریخی، سیاسی و از سویی دیگر باعث تبادلات فرهنگی و آفرینش‌های هنری گردیده است. در حال حاضر به دلیل رشد و گسترش بی‌رویه شهر تهران و پخش آلودگی‌های مختلف به ویژه به سوی جنوب آن، شهر ری از دیدگاه زیست محیطی، گرفتار مشکلات و مصائبی شده است. عامل موقعیت که روزگاری امتیازی برای ری بود، اکنون به عاملی منفی و مخرب بدل گشته و بیم آن می‌رود که با از بین رفتن عوامل مثبت زیست محیطی نظیر زمین‌های حاصلخیز، آب چاه، قنات و رودخانه و سایر منابع حیاتی، عوامل منفی جایگزین شده،

موجبات از بین رفتن تدریجی حیات گیاهی و حیوانی در این شهر شود (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۸۳). ری شهری کهن بنیاد و پرآوازه بوده به گونه‌ای که در متون تاریخی به زبان‌های مختلف ده‌ها نام از جمله آرساکیا، ارشکیه، راجیک، راگ، مادپاین، آرساسیا، ارازی، اروپوس، اورپس، بت رازیکایه، راجیس، راگس، راگا، رام اردشیر، ماد راجیانا و نیز لقب شیخ‌البلاد، برای آن ذکر شده است.

حاشیه نشینی در ری یک مسئله جدی است که با توجه به محدودیت منابع آب در کشور، موجب افزایش حاشیه نشینی در تهران و خصوصاً ری شده است. اگر به این مسئله توجه نشود باعث تهدید موضوعات اجتماعی و فرهنگی و... می شود. فقر خدمات پشتیبان سکونت از جمله خدمات اجتماعی و انتظامی و حضور بدون دغدغه معتادان در معابر این محله سبب تشدید ناامنی ساکنان بویژه زنان و کودکان شده است. ساخت و ساز گسترده در مجاورت روستاهای منطقه با توجه به تداخلات موجود وجود دارد. در حال حاضر فرمانداری ری حضور عوامل شهرداری مناطق ۱۵ و ۲۰ در حریم قانونی تهران را غیر قانونی دانسته است و ضمن جلوگیری از حضور عوامل شهرداری اقدام به صدور مجوز در حریم این مناطق می کند متأسفانه شهر تاریخی ری به طور طبیعی دارای کلونی‌های حاشیه نشینی است و اکثر آسیب دیدگان اجتماعی را به این منطقه گسیل می‌دارند و بخش آسیب‌های اجتماعی آن پررنگ‌تر از تاریخ چند هزار ساله و هویت‌اش است.

متأسفانه آنچه هویت تاریخی ما است در بُعد حوادث نامناسب و آسیب‌های اجتماعی از بین می‌رود، این در حالی است که در شهرری روستاهایی وجود دارد که قابلیت تبدیل شدن به مقصد گردشگری را دارند، اما متأسفانه بخش آسیب‌های اجتماعی این منطقه که حاشیه نشینی و توسعه آن یکی از آن‌ها قلمداد می‌شود، پررنگ‌تر است. تعداد مساجد در شهرستان ری بیش از ۲۰۰ مسجد است.

نتایج یافته ها

نتایج بدست آمده از مصاحبه به سه قسمت تقسیم می گردد. هر قشر مورد مصاحبه شده به نکاتی از راهکار برای کاهش آسیب های حاشیه نشینی از طریق مسجد محوری ارائه داده اند که در ذیل به آن می پردازیم:

جدول ۴-۱ جدول نکات بدست آمده و تعداد بارهای ذکر شده را نشان می دهد.

جدول ۴-۱-نکات ذکر شده در مصاحبه

شماره	نکات	تعداد بار ذکر شده
۱	جمع آوری کمک مالی از طریق خیرین مساجد	۲۲
۲	ایجاد منابع مالی با مذاکره با شهرداری و خیرین در جهت ایجاد روشنایی کافی در کوچه ها و معابر	۲۶
۳	ایجاد پایگاه بسیج در مساجد به منظور کنترل جرم در مناطق حاشیه نشین	۱۷
۴	ایجاد شغل برای افراد قابل کار کردن	۲۱
۵	ایجاد کلاس های آموزشی مهارت های زندگی در مساجد	۳۵
۶	ایجاد فضاهای تفریحی و فراغتی سالم برای ساکنین مناطق حاشیه نشین	۱۸
۷	ایجاد امکانات و تسهیلاتی چون وام های مساجد در جهت ارتقا کیفیت سکونت	۱۴
۸	ایجاد نشاط بر زندگی حاشیه نشینان از طریق برنامه های متنوع شاد	۲۵
۹	ایجاد یک کانون کارایی در مساجد برای افراد بیکار	۱۹
۱۰	ایجاد کارکرد قضایی مانند شورای حل اختلاف در مساجد	۳۲
۱۱	ایجاد کلاس های مشاوره خانواده در مساجد	۳۰
۱۲	ایجاد خرید و فروش محصولات با استفاده از برپایی نمایشگاه و غرفه ها	۲۹
۱۳	پر نمودن اوقات فراغت جوانان	۲۲
۱۴	یافتن راه حل های مطالعاتی در جهت گسترش فضای تفریحاتی شهری	۲
۱۵	واگذار کردن اداره امور مساجد به جوانان	۱۶
۱۶	ایجاد کلاس های آموزشی آسیب شناسی اعتیاد در مساجد	۲۰
۱۷	معرفی به مراکز کار پس از بررسی صلاحیت جوانان توسط مساجد	۲۵
۱۸	مذاکره با اورگان های دولتی	۱۱
۱۹	برگزاری اردوهای زیارتی سیاحتی	۱۷
۲۰	آموزش مهارت های اجتماعی	۲۱
۲۱	ایجاد کانون های ترک اعتیاد در مساجد	۳۴
۲۲	عضویت در کانون مساجد	۳۱
۲۳	تقویت اعتماد به نفس و خودکنترلی در جوانان	۲۰
۲۴	تقویت دانش زنان در جهت باروری و زناشویی	۶

شماره	نکات	تعداد بار ذکر شده
۲۵	برگزاری جلسات فرهنگی در مساجد برای ساکنان در زیرگروه های سنی مختلف	۱۷
۲۶	ایجاد کلاس های آموزشی و فرهنگ سازی در مورد مضمرات اعتیاد برای جوانان و نوجوانان	۱۵
۲۷	هویت بخشی از طریق مساجد	۱۴
۲۸	ترویج ارتباط و تعامل اهالی با مسجد	۲۴
۲۹	ارتباط دهی مساجد و مدارس در حیطه حاشیه نشینی	۱
۳۰	آموزش کودکان در مساجد و تعریف هنجارها و ناهنجارهای زندگی	۲۲
۳۱	برگزاری کلاس های آگاه سازی مستمر در مساجد	۱۶
۳۲	کمک به بهبود بهداشت در سکونتگاه های حاشیه نشین با کمک دولت به مساجد در جهت جمع آوری پسماند و کنترل فاضلاب	۱۷
۳۳	تشکیل غرفه های فروش هنرهای دستی جوانان در مسجد	۱۴
۳۴	برگزاری مسابقات و اعطا جوایز چه علمی و چه ورزشی	۱۹
۳۵	پیشگیری اعتیاد از طریق آموزش و همکاری با پلیس	۳
۳۶	برگزاری اردوهای زیارتی سیاحتی برای خانواده ها از طریق مساجد	۱۸
۳۷	تشکیل غرفه های فرهنگی در مساجد	۲۲
۳۸	برگزاری جلسات ترویج و ترغیب جوانان به ازدواج	۲۵
۳۹	استفاده از تخصص و مهارت های جوانان در مساجد	۲۷
۴۰	ایجاد کمپ ترک اعتیاد از طریق مساجد	۸

امامان جمعه

در صحبت های امامان جمعه بیشتر به مطالب فقر و بیکاری و اعتیاد اشاره می شد و راهکارهای متناسب با این مطالب ارائه گردید. با توجه به عدد فرضی (Cut off level) عدد ۱۴ برای تحلیل صحبت ها انتخاب گردید. نتایج مورد قبول به شرح شکل ۴-۲ می باشد.

شکل ۴-۲- معضلات حاشیه نشینی و راهکارهای مسجد محوری از نگاه امامان جمعه

همان طور که در شکل ۴-۲ مشخص است، تاکید بیشتر امامان جمعه بر چهار اصل فقر، بیکاری، طلاق و اعتیاد به عنوان معضلات اصلی حاشیه نشینی بوده است که بنا به شغل آنان بیشتر با این معضلات درگیر بوده اند. راهکارهای پیشنهادی مطابق با شکل تقسیم بندی شده اگرچه دارای همپوشانی های زیادی می باشند چراکه فقر و بیکاری دو اصلی هستند که باهم تعامل ویژه دارند و فقر از بیکاری ناشی می شود. و ریشه بسیاری از طلاق ها و حتی اعتیادها نیز می تواند باشد. همان طور که امام علی فرمودند فقر که از در بیاید داخل، ایمان از پنجره فرار می کند، نمایانگر میزان اهمیت فقر و بیکاری به عنوان ریشه اصلی بزه کاری و مشکلات جامعه می باشد و در مورد حاشیه نشینی در شهر ری می تواند عامل اصلی و ریشه بسیاری از معضلات باشد.

اساتید دانشگاه

در مصاحبه با اساتید دانشگاه، مشکلات حاشیه نشینی را جرم، نابرابری اجتماعی و تنوع فرهنگی اعلام نمودند. همچنین راهکارهای پیشنهادی در جهت عملکرد مسجد را به شرح شکل ۳-۴ ارائه دادند.

شکل ۳-۴- معضلات حاشیه نشینی و راهکارهای مسجدمحوری از نگاه اساتید دانشگاه

بر اساس پیشنهاد اساتید برگزیده شده و مورد مصاحبه قرار گرفته، اساتید به کاهش نابرابری های اجتماعی تاکید داشته و معتقد بودند که مساجد باید تبدیل به مکانی مستعد در ایجاد نشاط و سرزندگی در بین اقشار حاشیه نشین باشند و تنها مکانی برای مراسم عبادی صرف نباشند. همچنین در تاکید خود بر ارتقا کیفیت سکونت در جهت ایجاد امکانات و یا وام و تسهیلات، ایجاد منبعی مالی برای ایجاد روشنایی کافی در کوچه ها و معابر باشند چراکه در مکان های تاریک امکان ارتکاب جرم از جمله سرقت، قتل، جرح و دیگر جرم ها بیشتر از مکان های روشن رخ می دهد. یا

ارتقا کیفیت سکونت خود موجب کاهش تهدید بهداشت و انواع مریضی‌ها و همچنین آلودگی محیط زیست می‌گردد. در بحث دیگری که اساتید مطرح نمودند، نقش پررنگ مساجد در ایجاد آموزش در مورد هنجارها و ناهنجارهای صحیح برای کودکان حاشیه نشین است. چرا که کودکان سرمایه‌های کشورند و صحبت با کودکان حاشیه نشین نشان می‌دهد که آنها در راستای شغل خانوادگی خود و راه و روش خانواده‌ها چه از منظر سرقت، کارهای دست فروشی و خیابانی، جمع‌آوری زباله، نزاع‌های دست‌جمعی و خرید و فروش مواد مخدر یا الکل عمل می‌کنند و این ناهنجاری‌ها برای آنان به شکل هنجار تعریف شده است. در نتیجه مسجد با کمک گرفتن از اساتید و متخصصین می‌تواند در جهت آموزش صحیح کودکان قدم بردارد و راه و آینده متفاوت از آنچه در خانواده خود مشاهده نموده‌اند را به معرض دسترسی برای کودکان قرار دهد.

نخبگان

در مصاحبه با نخبگان در حیطه مسجد محوری، تاکید بیشتر نخبگان در اهمیت جذب جوانان به مسجد و اهمیت نقش آنان در جامعه و به عنوان نسل آینده کشور بوده است. شکل ۴-۴، معضلات حاشیه نشینی و راهکارهای مسجد محوری از نگاه نخبگان را نشان می‌دهد.

شکل ۴-۴- معضلات حاشیه نشینی و راهکارهای مسجد محوری از نگاه نخبگان

با توجه به آنچه در شکل ۴-۴ نشان داده شده است، نخبگان بسیار به جوانان و اهمیت جوانان تاکید داشتند و بر این باور بودند که با جذب جوانان به مساجد می توان بسیاری از معضلات حاشیه نشینی را همچون مشارکت اجتماعی پایین، بیکاری و یا تنوع فرهنگی را کنترل نمود. جذب جوانان برای مشارکت در مساجد و ایجاد انگیزه در آنان قدم بسیار بزرگی محسوب می شود که بر طبق نظرات نخبگان راهکارهایی نیز ارائه گشته است.

نتیجه گیری

مقاله حاضر با هدف بررسی و برطرف نمودن معضلات حاشیه نشینی در شهر ری از طریق مسجد محوری صورت گرفته است. اهداف این پژوهش، نقش ظرفیت های مسجد بر افزایش عدالت اجتماعی و کاهش حاشیه نشینی در شهر ری، نقش ظرفیت های مسجد بر افزایش ویژگی های فرهنگی و کاهش آسیب های اجتماعی حاشیه نشینی در شهر ری بوده است. برای انجام این مطالعه، محقق به طور خاص سعی کردند این دو مقوله حاشیه نشینی و پتانسیل مساجد را متصل کند. در این فصل به جمع بندی فصل پیشینه تحقیق و نتایج تحقیق و در نهایت به رسیدن الگو و مدل برسد.

سوالات تحقیق و فرضیات

سوال اصلی این است که چه راهکارهایی متناسب با ظرفیت های موجود در مسجد در کاهش بحران ناشی از حاشیه نشینی (مطالعه موردی شهر ری) است؟

- با توجه به یافته های پژوهش، زیر نتایج پژوهش همچون جذب جوانان به مسجد، تشکیل غرفه های فرهنگی، ایجاد وام های مساجد برای مردم، استفاده از تخصص و مهارت های جوانان، آموزش های مهارت های اجتماعی، شورای اختلاف در مساجد، ایجاد مراکز مشاوره در مساجد برای زوجین و ... از راهکارهای یافت شده در این پژوهش بوده است.

در پاسخ به سؤالات فرعی تحقیق نیز نتایج ذیل به ست آمد:

- مسجد محوری چه نقشی در کاهش آسیب اجتماعی حاشیه نشینی دارد؟

- با توجه به یافته‌های پژوهش، مسجد محوری می‌تواند نقش به‌سزایی در کاهش آسیب‌های اجتماعی حاشیه‌نشینی داشته باشد. برای مثال کاهش آسیب‌های نابرابری اجتماعی، مشارکت اجتماعی و یا تنوع فرهنگی از پتانسیل‌های مساجد می‌باشد که می‌تواند مورد بهره‌قرار گیرد.
- نقش ظرفیت‌های مسجد بر کاهش عدالت اجتماعی حاشیه‌نشینی در شهری چیست؟
- مساجد می‌تواند با ایجاد راهکارهایی در جهت برطرف نمودن فقر، بیکاری و نابرابری‌های اجتماعی تلاش نماید. همچنین با ایجاد وام‌های در جهت ارتقا کیفیت سکونت و برطرف نمودن تسهیلات از راهکارهای یافت شده در این پژوهش است.
- آسیب‌های اجتماعی پدیده حاشیه‌نشینی در شهری کدامند؟
- آسیب‌های اجتماعی در حاشیه‌نشینی شهر ری و تهران به صورت کلی شامل فقر، نابرابری اجتماعی، بیکاری، جرم، مشارکت اجتماعی و تنوع فرهنگی از آسیب‌های اجتماعی شناخته شده در این پژوهش است.

جمع بندی

حاشیه‌نشینی و مشکلات آن خصوصاً پس از پایان جنگ جهانی دوم بیش از پیش برای مدیران شهری معضل ساز شد. نکته مهم در باره حاشیه‌نشینی این است که این پدیده در عین حال که نتیجه و حاصل معضلات اجتماعی و خصوصاً اقتصادی است، موجب بروز مسائل و مشکلات دیگری همچو بزهکاری می‌گردد. آسیب‌های اجتماعی در ایران طیف وسیعی از آسیبهای اجتماعی، سیاسی و اقتصادی را که شامل؛ اعتیاد و قاچاق مواد مخدر، خودکشی، طلاق، جرم و جنایت، پرخاشگری خشونت، کودکان آسیب دیده است. حاشیه‌نشینی یک معضل کلان شهری می‌باشد که نشان دهند ضعف در ساختار اجتماعی و اقتصادی است برای جلوگیری از تأثیرات سوء این پدیده علاوه بر تلاش در جهت اصلاح این ساختارها باید راهکارهایی جهت جلوگیری از گسترش بی‌درنگان نمود. و البته با توجه به اثرات مخرب حاشیه‌نشینی بر شهر، کاهش مشکلات حاشیه‌نشینان خصوصاً در زمینه‌های اشتغال-فرهنگ و بهداشت باید نقش پررنگی در مدیریت کلان شهری داشته باشد. یکی از یافته‌های این تحقیق کاهش معضلات حاشیه‌نشینی از طریق مسجد محوری در بین حاشیه‌نشینان بوده است.

فهرست منابع

- آیت اللهی، آصف، ۱۳۹۶، بررسی پدیده حاشیه نشینی با محوریت نظام اسکان، کنفرانس سالانه پژوهش های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری، دوره ۳
- ربانی، رسول، ۱۳۸۳، "پدیده حاشیه نشینی و پیامد های اجتماعی، فرهنگی آن (ارزنان و دارک اصفهان)"، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان.
- نقی زاده، محمد، ۱۳۸۱، تاثیر معماری شهر بر ارزش های فرهنگی، مجله هنرهای زیبا، شماره ۱۱.
- حقیر، سعید (۱۳۹۵). نظریه مدرنیته در معماری، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ سوم، تهران.
- بهزاد فر، مصطفی، طهماسبی، ارسلان، ۱۳۹۲، شناسایی و ارزیابی مولفه های تاثیر گذار بر تعاملات اجتماعی و تحکیم و توسعه روابط شهروندی در خیابان های شهری: نمونه موردی مطالعه سنندج، نشریه باغ نظر، شماره ۲۵.
- زنگی آبادی، علی، ۱۳۸۴، "تحلیل علل اقتصادی اجتماعی حاشیه نشینی در شهر اصفهان"، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان.
- خوش فر، غلامرضا، خسروی، سمیه، حسین نژاد، مجتبی، ۱۳۹۰، مهاجرت، حاشیه نشینی و آسیب های اجتماعی، همایش هجوم خاموش، دوره ۲
- مهدوی کتی، محمدسعید، امینی هرندي، رضا، ۱۳۹۶، توسعه فرهنگی محلهای پایدار مسجد محور مورد مطالعه مسجد ثامن الائمه (ع) تهران، دوفصلنامه علمی- پژوهشی دین و ارتباطات، سال بیست و چهارم، شماره دوم
- امیری نژاد، غزال "زاغه نشینی و اسکان غیر رسمی"، نشریه پیام، ۱۳۹۱
- ربانی، رسول "پدیده حاشیه نشینی و پیامد های اجتماعی، فرهنگی آن (ارزنان و دارک اصفهان)"، مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۳
- حبیبی، سید محسن "نقش و جایگاه های مجوعه های زیستی پیرامون شهر های بزرگ در نظام اسکان کشور"، نشریه هفت شهر، ۱۳۸۱
- آیت اللهی، آصف، ۱۳۹۶، بررسی پدیده حاشیه نشینی با محوریت نظام اسکان، همایش: کنفرانس سالانه پژوهش های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری
- نقدی، اسدالله "حاشیه نشینی به مثابه آپاندیسیت شهری، فصلنامه علمی تخصصی برنامه ریزی منطقه ای"، ۱۳۹۱
- اسماعیلی، رضا "بررسی تجربه حاشیه نشینی از دیدگاه حاشیه نشینان: یک مطالعه پدیدار شناسانه"، نشریه مطالعات شهری، ۱۳۹۱

منابع انگلیسی

Cowan, R. (2005). The dictionary of urbanism, London, street wise press.

- Diyanah, I., Abdul karim, H. (2012). Implications of walkability towards promoting sustainable urban neighbourhood, journal of social and behavioral sciences, vol.50, 204-213
- Aiello, A., Ardone, Rita Grazia, Scopelliti Massimiliano. (2010) .Neighbourhood planning improvement: physical attributes, cognitive and affective evaluation and activities in two neighbourhoods in Rome, evaluation and program planning, vol. 33, 264-275.
- McGee, T.K. (2011). Public engagement in neighbourhood level wildfire mitigation and preparedness: case studies from Canada, the US and Australia, journal of environmental management, vol. 92, 2524-2532.
- Parker, S. (2003). Urban theory & urban experience. Routledge
- Freestone, R. (2000). Urban planning in changing world, e & FN spod
- Campbell, E.J.R., henly, D., Elliott, S., Irwin, K. (2009). Subjective constructionsof neighborhood boundaries: lessonsfrom a qualitative study of fourneighborhoods”, journal of urban affairs, vol.31, 461-490.
- Hashim, H. (2005). Harmonious community living in urban neighbourhoods: a case of central shah alam.retrieved April05, 2011 from 8th. International Asian planning schools association congress (apsa 2005), “cities for people”.usm, Malaysia.
- Boylan, P. (2010). A Rough Guide Neighbourhood Management. London: Research report: SQW ltd, 1-31.

